

Az amerikai megtéréstörténetek performatív retorikája

Bollobás Enikő

Az amerikai gondolkodásmód egyik sajátos pillére az önformálás eszménye, vagyis a *self-made man* ideálja és egyúttal megvalósításának imperatívusza. E mentalitás gyökei az amerikai protestantizmus ébredési mozgalmaihoz köthetők, nevezetesen a megtéréstörténethez (*conversion narrative*), mely nemcsak a Krisztusnak való „odaszánás” elbeszélése, hanem az egyéni önmegalkotás narratívája is. A Krisztushoz megtérő hívó a „megszentelődés” performatív folyamatában képes lesz önmaga új módon való megalkotására, újjáformálására, újrateremtésére, mégpedig egyéni múltjától függetlenül. Az amerikai kultúra nagy individualista szabadságeszményének a megnyilvánulásáról van tehát itt szó, amikor is nemcsak a változás lehetősége teremődik meg, de létrejönnek a változás megvalósulásának módjai is, beleértve az önmegalkotás retorikai eszközeit is.

Az amerikai protestantizmus egyik legfontosabb jellemzője, hogy egymást követik az ébredési hullámok, aminek eredményeképp az amerikai történelem is szakadatlan milenárius mozgalomként fogható föl. Az amerikai vallástörténetek öt — rendre egy-egy emberöltőt felölelő — ébredési hullámot különböztetnek meg. Ezek jelentősége jóval túlmutat a valláson, állítja W. G. McLoughlin, amennyiben minden egyes ébredési mozgalom közvetlen kapcsolatba hozható bizonyos politikai-társadalmi változásokkal.¹ Ekképp a puritán mozgalom (1610–1640) előbb hozzájárult az angol alkotmányos monarchia kialakításához, majd az egyház folyamatos tökéletesítésének eszméje révén elültette a más földrészen való újrakezdés gondolatát, megteremtve az amerikai gyarmati telepek létesítésének lehetőségét is. A XVIII. századi ún. „nagy ébredés” (*Great Awakening*, 1730–1760) szellemisége komoly szerepet játszott abban, hogy az Angliától való elszakadási kísérletek eredményeképp megszületett a független amerikai köztársaság. A XIX. század eleji „második ébredés” (1800–1830) az unió megszilárdulásával, majd a Jackson elnök nevéhez köthető részvételi demokrácia megerősödésével járt. A polgárháború utáni ébredési mozgalom (1890–1920) segített elterjeszteni a kapitalista kizsákmányolás korlátozásának eszméjét, és létre is hozta e korlátozás intézményeit és a jóléti államot. Végül az 1960-as években megjelenő ébredési mozgalom (1960–1990) hatására elterjedtek a természet korlátlan kizsákmányolásának gátat vető ideológiák, valamint a környezetvédelem és a fenntartható fejlődés eszméi.

¹ William G. McLoughlin: *Revivals, Awakenings, and Reform. An Essay on Religion and Social Change in America, 1607–1977*. University of Chicago Press, Chicago 1978.

A vallási ébredések alapvetően mindig a hit- és értékrendbeli válságokra adnak választ. Mindig a bűnökre való ráeszmélés idézi elő az ébredést, s már ez a tudatosodás is segít kiszabadítani a bűnöst a bűn fogságából. Ugyanakkor az ébredési mozgalmak csak akkor fejtenek ki maradandó hatást, ha ideológiai és értékrendbeli változásokat idéznek elő. Az amerikai ébredések mindig individualista, pietista mozgalmak, amelyek középpontjában a lelki tökélesedés és a millenarista ideológia áll, hirdetve a Krisztus második eljövételére történő felkészülést. Ugyanakkor itt is látványosan összekapcsolódik a személyes és a közösségi, amennyiben bizonyos rendíthetetlen közösségi alapértékek — mint a szabadság és a felelősségtudat — is megjelennek, amelyek a nemzetet és a világot hivatottak tökéletessé tenni. Más szóval XVIII. század első felét követő ébredési hullámok nemcsak egyes emberek lelki életében hoztak gyökeres változásokat, előidézve a hívők megtérését és eszmélését, de megváltoztatták az egész nemzet gondolkodásmódját, kultúráját is, vagyis mindig ideológiai átalakulással is jártak.

E tanulmányban két ébredési hullám — a puritán ébredés és a „nagy ébredés” — néhány kiemelkedő megtéréstörténetében vizsgálom a megtérés-önmegalkotás páros tematikáját megragadó performatív² retorikai eszközöket, melyek végül az „amerikaiság” új elemekből megalkotott katakrézisét³ állítják elő. Jelentőségét tekintve ez a két ébredési hullám minden bizonnyal kiemelkedik az összes közül, mivel ekkor a megtérési vágy végigsöpört az összes gyarmaton, megérintve majd’ minden „új angolt”.

A puritán ébredési mozgalom alapvetően hozzájárult az amerikaiság nagy eszményeinek — köztük a *self-made man* eszméjének — a kialakulásához, s maga az ébredés jelensége is ekkor nyerte el a későbbi évszázadokban is visszaköszönő formáját. Az amerikai gyarmatok e puritán kulturális forradalom következményeképp jöttek létre, mely a maga küldetés- és kiválasztottság tudatával arra buzdította híveit, hogy mutassanak példát: építsék fel Krisztus királyságát, „a hegyen épült várost”, ahogyan John Winthrop fogalmazott híres prédikációjában. Ily módon az egyént azzal a felelősséggel is fölruházta, hogy az ő dolga felismerni Isten magasabb törvényeit.

A „nagy ébredés” pedig az amerikai felvilágosodás (*American Enlightenment*) vallási mozgalma, az Európában is (főleg holland, német, svájci, angol és francia városokban) megjelenő vallásos kegyesség amerikai megfelelője. E pietista mozgalom hatására az eredetileg viszonylag egységes puritanizmust és a merev teológiát felekezeti pluralizmus váltja fel; a hagyományos vallásokon belül megerősödnek az érzelmvallások,

² A „performatív” és „konstatív” szavakat az austini beszédaktus-elmélet terminusaiként használom, ld. J. L. AUSTIN (ford. Pléh Csaba): *Tetten ért szavak*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1990. Míg a konstatív beszédcselekvések beszámoló-leíró-megállapító jellegű, igaz vagy hamis állítások, addig a performatív megnyilatkozások végrehajtó jellegűek: bizonyos cselekvések csak kimondásukkal végezhetők el.

³ A „katakrézis” (*katachrésis, abusio*) a klasszikus retorikában egyaránt jelent képzavart és helytelen szóhasználatot, én ez utóbbi — quintilianusi — értelemben használom, amikor is „a névvel nem rendelkező dolgoknak olyan nevet adunk, amely levezethető egy hasonló tulajdonságokkal rendelkező vagy hasonló funkciójú dolog nevéből”, ld. SZATMÁRI István et al. (szerk.): *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta Kiadó, Budapest 2008. 13.

azaz az evangelizáló, pietista, voluntarista és szubjektív vonulatok.⁴ Vándorprédikátorok járnak a gyarmatokat, köztük John Wesley és George Whitefield, akik több száz mérföldet tesznek meg egy-egy útvonalon, több tízezer embernek hirdelve az igét. „Érzelmek orgiáját” tapasztalják mindenütt, állítja Perry Miller, s beszámolóikban tobzódó vallási lelkesedésről, „szívbeli” teológiáról, vagyis a szív hitéről és a legbensőbb ént átalakító kegyelem átéléséről írnak.⁵ A kegyelmi állapot immár nem a puritán kiválasztottak privilégiuma, hanem olyan isteni ajándék, amely bárkit elérhetett.

Az egyes emberek számára mindez azt jelentette, hogy új lehetőséget kaptak kiválasztottságuk bizonyítására. E bizonyítás feltétele nemcsak a megtérés megélése volt, hanem az is — mégpedig főként az —, hogy beszámoljanak megtéréseleményükről a közösség előtt. A megtéréselemény középpontjában Krisztus megtapasztalása, érzékelése, érzelmi megélése áll. A megtéréstörténet arra hivatott, hogy a megtérő meggyőzően bizonyítsa vele kiválasztottságát. A megtérésről adott beszámoló pedig akkor éri el a célját, ha azzal képes meggyőzni a közösséget arról, hogy Isten valóban kiválasztotta ezt a megtérőt. A hívő ekkor nyer bebocsátást az ún. „látható szentek” (*visible saints*), vagyis a kiválasztottak közé; ezzel a gyülekezetben elfoglalt helye is megváltozik, s immár a társadalom felsőbb rétegébe tartozik (ahová azelőtt kizárólag a születéskor történő kiválasztottság révén lehetett bekerülni).

Thomas Shepard és a puritán kor megtéréstörténetei

Thomas Shepardnek, a puritán kor nagy szónokának a naplója a megtérés megéléseinek és retorikai bizonyágtételének szép példáival szolgál. Shepard hosszasan beszéli el napjait, beszámolva arról, hogy mit cselekedett meg vele az Úr, amikor kiválasztottá tette meg. Egyébként Shepard gyülekezetében több száz megtérőt elért az isteni választás, akik mind előadták megtéréstörténetüket, melyek közül Shepard félszázat ki is adott. Valójában mindannyian Isten választásáról írnak: a jelekről, melyekkel Isten bizonyágot tett kiválasztottságukról. A megtérések többsége a templomi prédikációk közvetlen hatására történt, de fennmaradtak magányban, közvetítő nélkül lezajlott megtéréseleményekről szóló beszámolók is. Az ilyen esetekben a megtérő közvetlen kapcsolatba került Istennel, miután érezte szívén Isten ujjának érintését.

Patricia Caldwell az amerikai megtéréstörténetek jellemzői között említi az objektív önvizsgálatot, a rendezett szerkezetet és a szimbolikus kifejezésmódot, valamint azt, hogy gondolati kiindulópontjukat a Szentírás szolgáltatja.⁶ A vallástörténész szerint jel-

⁴ William G. MCLOUGHLIN: „Pietism and the American Character”, in C. K. MCFARLAND (ed.): *Readings in Intellectual History. The American Tradition*. Holt, Rinehardt and Winston, New York 1970. 420–438 (különösen: 422–424).

⁵ Perry MILLER: *The New England Mind. The Seventeenth Century*. The Belknap Press of Harvard University, Cambridge, MA 1982. 163.

⁶ Patricia CALDWELL: *The Puritan Conversion Narrative. The Beginnings of American Expression*. Cambridge University Press, Cambridge 1983. 7.

lemző továbbá a vándorlás-motívum, mégpedig annak amerikai változata: nyilvánvalóan az Atlanti-óceán áthajózása kap jelképes értelmet, amennyiben a hajóút megtisztítja bűneitől az utazót, s egyúttal Krisztusnak is szenteli, azaz megtéríti.⁷ A Shepard által összegyűjtött 51 megtéréstörténet közül 42 erre a tengeri vándorlásmotívumra épül, és bennük az utazás lesz a nagy belső átalakulást kiváltó esemény. Nem véletlen, hogy az első puritánoknál a megkeresztelés szimbolikusan az Atlanti-óceán vizében történt. Az Újvilágba utazás tehát elvezet a Krisztushoz való megtéréshez.

Fontos látnunk, hogy ezek a jegyek mind konstativitást feltételeznek, vagyis arra vonatkoznak, hogy az előadott megtéréstörténet igaz állítások formájában reflektál-e a megtörtént eseményekre. A megtéréstörténet akkor hiteles, ha a hallgatóság igaznak ítéli, azaz elfogadja, hogy valóban megtörtént a választás. Ugyanakkor nem csak arról van szó, hogy a megtérőknek meg kellett győzniük a hallgatóságukat arról, hogy beszámolójuk konstatív módon igaz: tehát épp őket választotta Isten, tehát „Isten választása” *genitivus subjectivus*-ként értendő. A megtéréstörténetek hasonlóan fontos eleme a performativitás, a jelen esetben a bizonyágtétel. A belső bizonyosság tanúsítása a választás megcselekvésének különféle performatív aktusai által történik, melyek között olyan beszédcselekvések találhatók, mint a bűnbánat tartása, a fogadalomtevés, az ígérteetés és a felajánlás. Itt tehát az „Isten választása” kifejezés *genitivus objectivus*-ként értendő, amikor az ember választja Istent.

A konstatív-performatív reláció bizonyos esetekben egymásutániságot mutat, amennyiben az Istentől jövő megszólítás, illetve az azokról való konstatív beszámoló maga után vonja az odaszentelődés performatív cselekedeteit. De a fordítottja is elképzelhető: John Wesley például előbb prédikált annak érdekében, hogy megtérjen (ez a performatív aktus), majd beszámolt megtérése részleteiről (ez a konstatív aktus).

A megtéréstörténetek két tekintetben is bizonytalanságban hagyják a hallgatóságot: egyfelől nem tudható, hogy *genitivus subjectivus*-ról vagy *genitivus objectivus*-ról van-e szó, másfelől az sem egyértelmű, hogy az elbeszélő most éppen elbeszél vagy megcselekszik. Azaz teljes mind a *genitivus subjectivus/objectivus*, mind a konstatív/performatív aporia: összeolvad a megszólítás és a tanúságtétel. Nem lehet tudni, hogy a megtéréstörténet mikor számol be „valóban” megtörtént eseményekről, és mikor állítja elő maga ezt az eseményt. Nem lehet tudni, hogy amikor konstatív beszámolást feltételezünk, valójában nem inkább performatív önmegalkotásról van-e éppen szó.

Az amerikai megtéréstörténetek jellemzőit én éppen ezért kiegészíteném a retorikaival: ennek értelmében a kiválasztottság (a) elhívás („Isten választása” mint *genitivus subjectivus* és mint konstatív beszédaktus) és (b) bizonyágtétel („Isten választása” mint *genitivus objectivus* és mint performatív beszédaktus) által nyer igazolást, mégpedig egy sajátos aporiával ellátott retorikai performansz keretén belül.

A retorikában való jártasság ekképp alapvetően szükséges a megtérés igazolásához, illetve a megtéréstörténet hitelességének a közösség által történő megerősítéséhez. Az „egyetemes papság” protestáns elve biztosan nem átlagos hívőkre vonatko-

⁷ CALDWELL (6. jz.) 27.

zott. Valójában a „látható szentek” puritán közösségébe csak az írástudók léphettek, és közülük is csak azok, akik az „Írás” tudói is voltak, és egyúttal kiváló szónokok.

A puritánok bizonyosak voltak abban, hogy az isteni kegyelem működését semmi sem jelzi jobban, mint hogy a megtérő „megtalálja” érzelmeit, ahogyan egyikük, Goodwife Jane Holmes fogalmazott,⁸ azaz képes megfelelő szavakkal kifejezni érzelmeit. A kifejezőképtelenség pedig, amikor a hívő „nem találja a szavakat”, amikor nyelve „halott”, megkötözött, bizonyosan a bűnösség egyik árulkodó jele.⁹ Nem is fogadták el a „papagáj módjára” szajkózott szövegeket. Csak a személyes, megélt élmények elbeszélését vették komolyan, és csak az egyénien megfogalmazott és szinte művészién megszerkesztett beszámoló alapján nyilvánították megtértnek a jelentkezőt. Alapvető követelmény volt továbbá, hogy „folyamatos beszédben” és „saját szavaikkal” adják elő megtérésük történetét (Shepard ír erről).¹⁰ A megtérőnek tehát a retorika eszközeivel kellett igazolnia a szív tudását, a szív által megtapasztalt hitet; s nagy meggyőző erővel kellett bírnia, hogy a lelki élmény hitelességét kellően bizonyítsa. A hívők-megtértek között már csak azért sem lehetett retorikában járatlan személy, mert hitük szerint a szónoki képességet maga a Szentlélek (Isten lehelete) biztosítja: számukra a nyelv zenéje hivatott jelezni a Lélek inspirációját.

A választás kétirányúságát igazoló megtéréstörténetek tehát retorikai kimunkáltságukkal bizonyították, hogy a beszámoló hívő egyrészt méltó a kiválasztottságra, vagyis azok közé tartozik, akiket „elhív magának az Úr”, másrészt — megérintve Isten leheletétől (a Szentlélektől) — „szavaival megtalálta érzéseit”. Ez a kettős választás a szövegek konstatív–performatív aporiájában mutatkozik meg. Míg ugyanis beszámolójával hitelesen kell igazolnia, hogy ő Isten választottai közé tartozik — vagyis a néphez, kit az Úr „elválasztott” (Is 44,1–5);¹¹ „akik az ő beszédükre hisznek majd bennem” (J 17,20); „Mert néktek lett az ígéret, és a ti gyermekeiteknek, és mindazoknak, kik messze vannak, valakiket csak elhív magának az Úr, a mi Istenünk” (Act 2,39) —, addig az „oldott nyelv”, vagyis az előírás szerint „folyamatos beszédben és saját szavakkal” előadott retorikai performansz azt igazolja, hogy ő is választotta az Istent.

A megtérés legelső állomása a bűnök megvallása és megbánása. „Bánjátok meg azért, és térjete meg, hogy eltöröltessenek a ti bűneitek, hogy így eljőjenek a felüdülés idei az Úrnak színétől” (Act 3,19), hangzik Péter apostol parancsa. Mint Martin E. Marty rámutat, az amerikai megtéréstörténetekben a bűnök megvallása közvetlenül vezet Krisztus választásához.¹² A hívő egyre tudatosabban választja (újra) Krisztust, megvallva a megtérési hullámokban rendre megújuló protestáns hitét. A választás szabadsága végül jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az ébredési mozgalmak hatására megjelentek és megerősödtek a modern amerikai vallások és felekezetek.

⁸ CALDWELL (6. jz.) 123.

⁹ CALDWELL (6. jz.) 138.

¹⁰ CALDWELL (6. jz.) 56.

¹¹ A bibliai idézetek Károli Gáspár fordításában (1908-as, revideált változat) szerepelnek.

¹² Martin E. MARTY: *Pilgrims in Their Own Land. 500 Years of Religion in America*. Penguin, New York 1984. 109.

Jonathan Edwards — a „nagy ébredés” története

A „nagy ébredés” idején született több száz megtéréstörténet közül talán Jonathan Edwards *Personal Narrative* (Személyes beszámoló, 1743) című írása hordozza magán a leglátványosabban a megtéréstörténetek műfaji jegyeit. A *Személyes beszámoló* Edwards vallásosságának három korszakáról szól, pontosabban arról az útról, amelyet a vallásos érzület egyre magasabb szintjére emelkedve tett meg. Míg gyermekkorát az ösztönös áhítat jellemezte, amikor is magától értődő volt neki a jámbor ima, Isten szolgálata és Isten közelségének érzése, addig kamaszkori eszmélését belső küzdelmek és konfliktusok kísérték, amikor lázadt az isteni szuverenitás szigorú poszt-kálvinista tétele ellen (miszerint Isten annak adja a kegyelem ajándékát, akinek kívánja, s azt utasítja el, azt ítélt örök kárhozatra, akit csak akar).

Felnőtt korára azonban képes lett új módon megtapasztalni Krisztust (magát Krisztust, az ő személyét), s Krisztus gondolatát új módon megélni. „Belső édességről”¹³ beszél, amely elmékedése során érintette meg, amikor is lelke „csöndes, édes elvontsággal volt képes elfordulni a világi gondoktól”.¹⁴ Ezt a harmadik szintet a személyesen megélt megtéréselemény hatására éri el, melynek kiváltója: a természet és az Ige. Edwards Isten „látható dicsőségeként” fogja fel a természetet,¹⁵ melynek hatására lelkébe „Isten dicsőséges fenségének és kegyelmének édes érzése költözött, melyre nem talált szavakat”.¹⁶ Azzal, hogy Edwards a természet fenségességét jelöli meg Isten lakhelyeként, az amerikai megtéréstörténetek jellemzői közé új elemet csempész, amely az európaiakban nem található.

Megtéréseleményének másik kiváltója, mint említettem, az ige, pontosabban a Szentírás néhány mondata. Ezek közt elsőként Pál apostol Timóteushoz írt első levelének egy verse szerepel: „Az örökkévaló királynak pedig, a halhatatlan, láthatatlan, egyedül bölcs Istennek tisztesség és dicsőség örökkön örökké! Ámen.” (1T 1,17) Elmékedése közben több bibliai vers is segítette Krisztushoz fordulását: „Én Sárónnak rózsája vagyok, és a völgynek lilioma” (Ct 2,1), ill. „Sír a lelkem a keserűség miatt; vígasztalj meg a te igéd szerint!” (Ps 119,28) Úgy is fogalmazhatunk, hogy a Szentírás a nyelv performatív erejénél fogva biztosította neki a megtéréshez vezető utat.

Úgy tűnik, a performativitás a megvilágosodás és a megtérés alapvető retorikai eleme, mégpedig két formában is. Egyrészt a már említett módon, amikor az isteni szó a lelki folyamatok előidézésében vesz részt, másrészt azokban az esetekben, ami-

¹³ „Inward sweetness”. Jonathan EDWARDS: „Personal Narrative”, in Nina BAYM et al. (eds.): *The Norton Anthology of American Literature*. I. Norton, New York 2007. 386–397 (388).

¹⁴ „A calm, sweet abstraction of soul from all the concerns of this world”. EDWARDS: „Personal Narrative” (13. jz.) 388.

¹⁵ Sydney E. AHLSTROM: *A Religious History of the American People*. Yale University Press, New Haven 1972. 299.

¹⁶ „There came into my mind so sweet a sense of the glorious majesty and grace of God, that I know not how to express”. EDWARDS: „Personal Narrative” (13. jz.) 388.

kor a megtérő maga kötelezi el magát — a nyelv révén, szintén performatív módon — Krisztus mellett. Utóbbira példa Edwards 1722. január 12-én kelt naplőbejegyzése, miszerint „nagy vágyakozást ér[zett] a Krisztus királyságának eljövetele iránt”.¹⁷ Majd így folytatja:

... ünnepélyesen felajánlottam magamat Krisztusnak ... ünnepélyesen megfogadtam, hogy Isten lesz a sorsom és a boldogságom... Némelykor csak egyetlen szó említése lánggra lobbantja a szívemet; vagy csak a Krisztus nevének látása, vagy Isten valamely tulajdonságának említése.¹⁸

Nemcsak „Krisztus csodálatos teljességét” érzékeli,¹⁹ de a Szó, az Ige erejét is:

Néha úgy éreztem, megindít az isteni Szó méltósága; mint az Élet igéje; mint az élet fénye; az édes, méltóságos, életadó Szó; kísérve a Szó iránti szomjúhozástól, a vágytól, hogy ez a Szó szívembe költözzön, azt gazdagítva.²⁰

Majd így folytatja:

Egy szombat este különösképpen felfedeztem a Krisztus evangéliumának kiválóságát; olyannyira, hogy meg kellett vallanom: „Ez az én választásom: ez a fény, ez a tanítás”; és Krisztusról: „Ez az én választott prófétám.”²¹

Úgy tűnik tehát, hogy akár az áldás,²² a választás is kétirányú Isten és a hívő között. Isten választotta azzal lesz valaki, hogy megvallja: ő is Krisztust választja. Akit Isten meghív, az meghallja a hívó szót; s a szabad akarat képességével — melyről Edwards értekezést is írt *Freedom of the Will* (Az akarat szabadságáról, 1754) címen — maga is Krisztust választja. A választás e kétirányú folyamata megfelel annak a ketős választásfogalomnak, melyre Sacvan Bercovitch figyelt fel a korai puritanizmus kontextusában. Szerinte az „elhívás” (*calling*) két irányban működik: egyrészt „belső hívásként”, mellyel Isten az üdvözülést ajánlja föl az ő elhívottjainak, másrészt „tár-

¹⁷ „I had great longings for the advancement of Christ’s kingdom in the world”. Uo. 391.

¹⁸ „I made a solemn dedication of myself to God... solemnly vowed to take God for my whole portion and felicity ... Sometimes, only mentioning a single word caused my heart to burn within me; or only seeing the name of Christ, or the name of some attribute of God.” Uo. 391.

¹⁹ „A sense of the excellent fullness of Christ”. Uo. 392.

²⁰ „And I have sometimes had an affecting sense of the excellency of the Word of God, as the word of life; as the light of life; a sweet, excellent, life-giving, word; accompanied with a thirsting after that word, that it might dwell richly in my heart.” Uo. 394.

²¹ „On one Saturday night, in particular, I had such a discovery of the excellency of the gospel above all other doctrines, that I could not but say to myself, «This is my chosen light, my chosen doctrine»; and of Christ, «This is my chosen Prophet.»” Uo. 396.

²² Az Ótestamentum szerint kétirányú az áldás, amennyiben az ember is áldhatja Istent, így hála-énekben, dicsőítő énekben (pl. Ex 15,1–18; Jdc 5; Ps 30). Ugyanakkor, ha ember áld (vagy átkoz) embert, azt csak az Örökkévaló akaratának megfelelően teheti: hogy a performatív aktus „hatályba lépjen”, feltétlenül szükséges a Mindenható egytetértése. Bálám például azért nem képes megátkozni a zsidókat, mert az átok ellenkezne Isten akaratával: „Mit átkozzam azt, akit Isten nem átkoz, és mit szidalmaztam azt, akit az Úr nem szidalmaz?” (Nu 23,8) (Lásd erről BOLLOBÁS Enikő: „A szó hatalmáról — nyelvészeti megközelítésben”, in SCHEIBER Sándor [szerk.]: *Az Országos Rabbiképző Intézet Évkönyve 1977/78*. Budapest 1978. 82–90.)

sadalmi hivatásként” (*social vocation*), mellyel az elhívott megfelelni próbál — Krisztus utánzásával a társadalom számára végzett jócselekedeteivel — a kiválasztottság magas mércéjének.²³ Ez utóbbit nevezték „Krisztus alkalmazásának” (*application of Christ*), a társadalom szolgálatára szerződő elhivatott viselkedését szembeállítva a világ megvetésében (*in contemptu mundi*) gyökerező, és csak önmaga üdvözülését célzó, elméledő-szemlélődő viselkedéssel.²⁴

A *Sinners in the Hands of an Angry God* (Bűnösök a haragvó Úristen kezében, 1741) című prédikációjában, mely talán a leghíresebb amerikai protestáns prédikáció, Edwards már ezt a szóperformativitást használja legfőbb retorikai eszközként. A puritán retorika perlokúciós beszédaktusaival élve most ő alkalmazza azt az eszközt, mellyel Isten az ő megtérését idézte elő.²⁵ Figyelemre méltó vonása a prédikációnak, hogy nem a kereszténységben mindaddig elfogadott privát lelki folyamatokat hangsúlyozza, hanem — az amerikai gyarmatok testületi (korporatív) szellemiségével összhangban²⁶ — közös megtérésre buzdít, s ezzel az Ószövetséghez kapcsolódik, amennyiben kollektív bűnbánat és megtérés esetén a gyülekezet az új választott népként jelenhet meg.

A perlokúciós beszédcselekvések hatása nem is maradt el: szónoklatával valóságos tömeghisztériát váltott ki. A hívők sikoltoztak fájdalmukban, fetrengtek a földön, a pulpitus előtt tolongva könyörögtek a szónoknak, hogy vessen már véget elviselhetetlen fájdalmuknak. Ám Edwards nem sietett megnyugtatni a hívőket, inkább csak figyelmeztette őket:

Isten nem ígérte meg, hogy mindenkit távol tart a pokoltól; ekképp nem köti ígérete. Isten bizonyosan nem ígérte meg sem az örök életet, sem azt, hogy megmenti az embert az örök haláltól ... Az ígéretetek, amelyek Krisztusban adattak, akiben minden ígéret igen és ámen.²⁷

Ezért kell meghallania Isten hívó szavát annak, aki még nincs Krisztusban.²⁸

A választás tehát itt is kétirányú: akit Isten meghív, az meghallja a hívó szót, aminek eredményeképp ő maga fogja Istent választani. Teszi ezt a szabad akarat képességével, hiszen „a lélek vagy választ, vagy elutasít”.²⁹

²³ Sacvan BERCOVITCH: *The Puritan Origins of the American Self*. Yale University Press, New Haven 1975. 6, 9.

²⁴ BERCOVITCH (23. jz.) 13.

²⁵ A puritán retorika egyéb eszközeiről ld. MILLER (5. jz.) 301–320.

²⁶ Lásd erről BERCOVITCH (23. jz.) 154.

²⁷ „God has laid himself under no obligation by any promise to keep any natural man out of hell one moment. God certainly has made no promises either of eternal life, or of any deliverance or preservation from eternal death ... the promises that are given in Christ, in whom all the promises are yea and amen.” EDWARDS: „Sinners in the Hands of an Angry God”, in BAYM (13. jz.) 425–436 (429).

²⁸ „Let everyone that is yet out of Christ, and hanging over the pit of hell, whether they be old men and women, or middle aged, or young people, or little children, now hearken to the loud calls of God’s word and providence”. EDWARDS: „Sinners in the Hands of an Angry God”. (27. jz.) 436.

²⁹ „The soul either chooses or refuses”. Jonathan EDWARDS: „Concerning the Nature of the Will”, in Myra JEHLLEN — Michael WARNER (eds.): *The English Literatures of America 1500-1800*. Routledge, New York 1997. 628–630 (628).

Minden megtéréstörténetben fölfedezhető ez a kétirányú folyamat, amikor is a kiválasztott/megtért konstatív módon beszámol az elhívásról, a hívó/megtérő/választó pedig performatív módon bizonytságot tesz arról, hogy ő választja Istent. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a megtért Krisztusnak odaszenteltként deklarálja magát, s ezzel mintegy elő is állítja ezt a Krisztusnak odaszánt/odaszentelődött szubjektumot.

A megszentelődött tehát végül önmagát alkotja meg: megtérteként és megtérőként, kiválasztottként és választóként, Isten kegyeltjeként és az Új Jeruzsálem méltó polgáraként — vagyis katakrézisként, mert olyan elemek együttesévé teszi magát, amilyenek azelőtt nem vettek részt a szubjektumképzésben. Sem jelöltként nem létezett (mint személy, aki ezekkel a tulajdonságokkal bírt volna), sem jelölő, vagyis szó nem volt rá. Végül is éppen ez az önkonstitúció a megtérési történetek fő hivatása: az „amerikaiság” katakrézisének előállítására. Ugyanakkor a megtéréstörténetek markáns amerikai hagyományt indítottak el, amikor felvetették az amerikai önmegalkotás lehetőségét — és egyúttal imperatívuszát —, mely az egyik legfontosabb amerikai értékévé és gyakorlattá nőtt. Elmondható, hogy az egyéni önmegalkotás az ébredési mozgalmak terméke volt, melyek egyúttal technikáit is kimunkálták. Vagyis az egyik oszlopos amerikai értéknek, az individualista önmegalkotás értékének 350 éves története elválaszthatatlan az ébredési hullámok történetétől és performatív-katakretikus retorikájától.